

Музика

В історії української культури другу половину XVIII ст. називають *«золотим віком української музики»*. Класичних вершин досягає хорова творчість блискучого тріо українських композиторів **Максима Березовського, Артемія Веделя і Дмитра Бортнянського**. Водночас було зроблено важливий прорив у галузі світських музичних жанрів — *симфонії, концерту, сонати, опери* тощо. Цей кульмінаційний момент готувався упродовж попередніх століть шляхом розвитку українського фольклору в усьому різнобарв'ї його жанрів, церковної хорової культури, музичного виконавства та освіти. У театрі та музиці, як і в архітектурі та образотворчому мистецтві, на зміну бароко поступово прийшов класицизм.

Під впливом західноєвропейської професійної музики відбувався перехід від *одночастинного партесного* (багатоголосного) *концерту* доби бароко до *духовного концерту* періоду класицизму, який *будувався на контрастному зіставленні частин циклу*. Циклічна форма і складні прийоми поліфонічного розвитку надавали можливості втілювати в музиці гуманістичні ідеали епохи: *загальнолюдські моральні цінності, філософські роздуми про сенс життя*. У творчості М. Березовського, А. Веделя і Д. Бортнянського жанр концерту за глибиною образів та їхнього розвитку *набуває рис своєрідної хорової симфонії*.

Основоположником жанру духовного хорового концерту був **Максим Березовський (1745-1777)** — композитор і співак, митець яскравої творчої індивідуальності.

Народився композитор у м. Глухові на Сумщині. З раннього дитинства проявив неабиякий хист до музики. Тому початкову музичну освіту Максим Березовський здобув у співочій школі, яка була заснована у Глухові за ініціативи Гетьмана Д. Апостола. Учні вивчали нотну грамоту, різні види хорового співу, гру на бандурі та на цимбалах.

Продовжив навчання у Київській духовній академії (нині

Києво-Могилянська академія). Саме у цей період він починає писати свої перші хорові концерти та музичні твори.

Завдяки чудовим вокальним здібностям, Березовський стає співаком придворної співочої капели у Петербурзі. Там він вчиться композиції у придворного капельмейстера Франческо Цопписа, досконально вивчаючи секрети

майстерності італійської композиторської школи. У цей же період 15-річний композитор пише цілий ряд хорових концертів, які завойовують широке визнання у публіки.

Навесні 1769 року Максим Березовський відправляється для навчання у Болонську Філармонійну Академію — найбільш престижний музичний заклад XVIII ст. Разом із ним на курсі вчився відомий чеський композитор Йозеф Мислівечек, а курсом раніше сам В. Моцарт. Вчителем Березовського став знаменитий Падре Мартіні, який виховав цілу плеяду відомих музикантів того часу. Навчання в Академії тривало 3 роки, і 15 травня 1771 року М. Березовський з успіхом представляє свою екзаменаційну роботу з композиції, підписану *Massimo Beresovski*. Цей рукопис — єдиним

твором, написаним рукою самого композитора, який дійшов до наших часів та зберігається в архівах Академії. Після вдалих іспитів він одержує почесне звання Академіка музики – найбільш престижний музичний титул, який досить рідко присуджували у ті часи іноземним музикантам. *Його ім'я викарбуване золотими літерами на мармуровій дошці на стіні Болонської музичної академії другим після Моцарта.*

Здобувши широке професійне визнання в Італії, маючи титул академіка Болонської філармонічної академії, володіючи глибокими знаннями з сучасної музики та безцінним досвідом театральної, педагогічної й виконавської діяльності – до російського Двору прибулець не прийшовся.

Новоприбулому академіку поклали мізерну платню (500 рублів) та зарахували на посаду співака Придворної капели. До того ж, позаштатного.

В Італії Максим Березовський перетворився на самодостатнього європейського композитора – у тодішній Російській імперії і близько не було автора подібного рівня. Після повернення на батьківщину генія поставили назад, у стійло, ніби робочу конячку, а музику йому замовляли – виключно для Придворної співочої капели.

Саме в той безнадійно тужливий період свого життя віри страдник не втрачав, а закінчив писати чотириголосний хоровий концерт **«Не отвержи мене во время старости»** - лірико-драматичний чотиричастинний концерт. У тексті йдеться про вічні категорії добра і зла, життя і смерті, духовного очищення і бездуховності. Він ніби перегукується із біографією митця, який прожив коротке життя, сповнене трагізму і випробувань долі. Музику пронизують інтонації скорботи, безнадійності, схвильованості, інколи протесту. Контраст виявляється через зіставлення музично-образних сфер частин циклу (Adagio — Allegro — Adagio — Moderato), чергування хорових, ансамблевих і сольних епізодів. <https://cutt.ly/DIEjqvF>

Аби не збожеволіти у царедворській муштрі – підвівся, схилився, стулив пельку – до нестями Березовський віддавався музиці. У кожен свій твір він вкладав зранену душу, яка палацові була не потрібна.

Попри жорстокі обставини й недитячі удари долі, він продовжує невпинно працювати, адже тепер замислив написати оперу «Марія», українською мовою.

Лише нещодавно з'ясувалось: повернувшись із Італії, поважний академік Болонської філармонічної академії подальші чотири роки, останні чотири роки свого життя, у столиці Російської імперії ледь животів, бо жив у борг.

Геніальне музичне обдарування та раптова смерть у розквіті творчих сил пов'язує долю Максима Березовського та Вольфганга Моцарта. Тому часто музикознавці називають Березовського «Українським Моцартом». Після загибелі генія музики імператриця Катерина II видала таємний рестрикт: *спалити всі знайдені у вбогому помешканні покійного архіви, аби історія не запам'ятала ім'я 32-річного українського генія*. Творчість композитора залишається малодослідженою, чимало його творів вважаються загубленими.

Завдяки кропіткій праці музикознавців вдалося знайти ще один твір Березовського - *Соната для скрипки і чембало*, яка була написана в Пізі 1772 року. Рукопис цієї сонати зберігався в Паризькій національній бібліотеці.

Чембало – це італійська назва клавесину. Клавесин - щипковий клавішний музичний інструмент, відомий з 16 ст; найстаріший клавесин, що зберігся до наших днів – інструмент італійської роботи, датується 1521р. У 17-18 ст., для надання клавесину динамічно більш різноманітного звучання, виготовлялися інструменти з 2(іноді 3)-ручними клаватурами (мануалами), які розташовувалися терасоподібно одна над іншою.

Зовні клавесини зазвичай оброблялися дуже витончено (корпус прикрашався малюнками, інкрустаціями, різьбленням). Прозора ясність тону, ритмічна чіткість і прекрасна поєднуваність з іншими музичними інструментами і голосами зробила клавесин чудовим ансамблевим інструментом.

Послухайте *Сонату* М.Березовського, зверніть увагу на те, як чудово звучать разом скрипка і чембало. Подумайте, який настрій виразив в цій музиці композитор. Якщо ви будете уважні, то почувете наспівність української музики і чарівну витонченість італійської пісні в мелодіях Сонати. <https://cutt.ly/cldP3E2>

Твори М. Березовського поєднують традиції західноєвропейської (італійської) музики з українською мелодикою. Вони вирізняються високою емоційністю і виразністю, художньою досконалістю.

Дмитро Бортнянський (1751-1825) — класик хорової музики XVIII ст., у творчості якого поєдналися найновіші на той час досягнення світової композиторської техніки, зокрема італійської школи, з вітчизняними музичними традиціями.

Шляхетне життя неодмінно породжує красиві легенди про смерть. Так сталося і з патріархом національної музики, глибоким і самобутнім композитором Д.Бортнянським. Серцем відчуваючи, що ось-ось має померти, знаний музикант попросив привести до нього улюблену Придворну співочу капелу та попросив заспівати один зі своїх хорових концертів – 33-й. Так у Павловську, під Санкт-Петербургом, в оточенні херувимів, помер геній української музики.

Д.Бортнянський народився у гетьманській столиці Глухові у сім'ї міщанина, який мав коріння у Західній Україні. До шести років батькам стало ясно: хлопчик володіє кришталево чистим голосом, співає точно, не фальшуючи, причому схоплює мелодії з льоту. Через кілька місяців домашнього вишколу його привели до Глухівської співочої школи, де учнів навчали не тільки вокалу, але й гри на скрипці, гусях та бандурі.

Улітку 1758 р. за сильний дискант й осмислену музикальність семирічного Бортнянського виділив із-поміж однолітків директор Придворної співочої капели Марко Полторацький (1729-1795) - колишній козак Сосницької сотні Чернігівського полку. Як одного з десяти найталановитіших хлопчиків, той шукач вокальних скарбів забрав самородка до Санкт-Петербурга.

Виряджаючи сина в далеку путь, мати Марина Дмитрівна перехрестила малого та повісила на шию натільницю. Благословення посилають батьки,

долю у Бога отримаєш сам. Більше ні тата, ні неньки, ні Гетьманщини Дмитро Бортнянський ніколи в житті не бачив, а з рідні біля нього усе подальше життя залишалася хіба що Музика.

Юним півчим Імператорської капели Музика давала – і немилосердно відбирала шанс. Бо для більшості юних співаків шлях у мистецтві закінчувався співом на клиросі. Але – не для Бортнянського. Є відомості, що вже у віці 11 років він брав участь у другій російськомовній опері «Альцеста», написаній німецьким композитором і клавіристом Г.Раупахом.

Пізніше Бортнянський виїхав на навчання до Італії. Він учився у Венеції, Неаполі, Болоньї, Римі. Ось чому музику Д.Бортнянського вирізняє бездоганний художній смак, стриманість, шляхетність, класична ясність, високий професіоналізм, вироблений вивченням сучасної європейської музики. <https://cutt.ly/ClEKjfs>

Як людина врівноважена й розважлива, на відміну від палкого, романтичного М.Березовського, з яким у той самий час вони перебували в Італії, Д.Бортнянський не особливо поспішав назад, у Російську імперію.

Тільки у 28-річному віці Д.Бортнянський повернувся до Санкт-Петербурга, де обійняв посаду придворного капельмейстера. Але за п'ять років життя подарувало новий шанс, коли на батьківщину повернувся італійський маестро Д.Паїзієлло – тодішній керівник капели. І найвищу музичну посаду при Малому дворі – дворі престолонаслідника, князя Павла Петровича, запропонували українцеві, синові «глухівського міщанина».

За часів оруди Бортнянського Придворна капела, де звичайним півчим починав музикант, досягла високого рівня. Музика, яку він писав для капели, вражає своєю красою і майстерністю. Послухайте **Хоровий концерт № 15 «Прийдіте, воспоім людіє»** – це один із найпопулярніших творів Д. Бортнянського, який традиційно виконується на Великдень. Середній розділ - скорботний - відтінює радісно-піднесені крайні частини, він розповідає про хрестові муки Спасителя. <https://cutt.ly/flEV54T>

Його виняткова здатність поєднувати професійну вимогливість до підлеглих із чуйним ставленням до них перетворилася на дієвий інструмент впровадження творчих перетворень. Один з учнів композитора згадував:

- Траплялося, Бортнянський підійде до хлопчини, який співає, зупинить підлітка і скаже: “Ось краще так заспівай, серденько” ... І сімдесятирічний дідусь візьме фальцетом так ніжно, із такою душею, що зупинишся від

подиву... Не дивно, що півчі шанували Бортнянського як батька і любили його гаряче.

До останнього сивий капельмейстер залишився вірним давній традиції Капели – набирати півчих із числа малолітніх українців. Щороку його посланці подорожували Україною в пошуках юних дискантів. Чи відвідував свою батьківщину Дмитро Степанович, достеменно не відомо. Таємницею досі залишаються деталі його особистого знайомства з іншим видатним українським композитором того часу – Артемієм Веделем, який служив у Харкові, був капельмейстером губернської капели та вважався чи не найголовнішим «постачальником голосів» для Придворної капели.

Саме **Артемії Ведель** був третім композитором «золотого віку» української музики. *«Я не влаштований в моїй долі»*... Так писав про себе композитор.

Музику А.Веделя не раз забороняли виконувати. Але, хоч вони і не видавалися за життя, твори в рукописах розходились по руках, їх співали всюди. Пізніше вони стали найважливішим елементом богослужіння в храмах, зазвучали в концертах.

Веделя дорікали тим, що для своїх піснеспівів він запозичив стиль, який привнесли італійці, що служили у Катерини II. Однак спеціалісти і слухачі знають, що твори Веделя сповнені ліризму і наспівності, в них присутня піднесена сентиментальність, що характерно для українського мелосу.

Ведель народився в Києві приблизно в 1767 році в міщанській родині. Батько Веделя - Лук'ян Власович Ведельський - був художником-різьбярем, мав власну майстерню, виготовляв іконостаси. З дитинства Артемії мав чудовий голос.

Одинадцять років А.Ведель навчався в Києво-Могилянській академії. Пройшов курс до класу філософії включно, де здобув ґрунтовну гуманітарну і музичну освіту. За красивий голос його рано прийняли в академічний хор, там став солістом, скрипалем. У старших класах Ведель вже сам диригував студентським хором і оркестром.

У 1788 р. протектор Києво-Могилянської академії С.Мисливський відправив Веделя до Москви. Майже чотири роки керував він капелами генерал-губернатора Москви. Талант чудового тенора і капельмейстера Веделя визнавали і високо оцінювали в музичних колах.

Але у 1792 р. на прохання Веделя його звільняють. Він повернувся до Києва і жив у батьківському будинку. У Києві тоді особливо славилися церковні хори, а зі світських — хор та музична капела генерала Леванідова при штабі українського піхотського корпусу. Ведель очолив цю капелу. Дуже швидко вона став найкращою у місті. Цей період у житті А.Веделя став розквітом його композиторського таланту.

Коли Леванідова призначили генерал-губернатором Харківського намісництва, до Харкова переїхав і композитор, узявши з собою найкращих співаків та музикантів. П.Турчанинов, його улюблений учень, зображує Веделя у своїх мемуарах як чоловіка високорелігійного, істинного аскета в умовах мирського життя. Перебуваючи на військовій службі, Ведель вів замкнутий і споглядальний спосіб життя, уникав товариства і розваг. Удома займався написанням музики, читанням і молитвою. Щодня ходив до церкви, часто причащався, не їв м'яса, спав на грубому повсті.

У 1798 році Ведель звільнився, залишив усі атестати і чини, роздав майно, повернувся до Києва і почав юродствувати. Юродство він розумів як вищий подвиг самозречення, добровільне мучеництво. Його вважали божевільним, але люди, котрі його знали були впевнені, що юродство це – добровільне та свідоме. Незабаром Ведель вступив послушником у Києво-Печерську Лавру. Однак ненадовго, бо вважав, що *«Бог не в церкві, а в серці»*. Він залишив монастир.

У травні 1799 року учень академії Чапський в одній з учительських кімнат знайшов книгу про святих угодників, на чистих аркушах якої було написано «багато політичних нісенітниць». Крамольну книжку віднесли митрополитові. Той доповів київському губернаторові. На підставі лише схожості почерків Веделя запідозрили. З власної ініціативи митрополит послав своїх служителів заарештувати Веделя. Митрополит оголосив Веделя божевільним і його передали під арешт. Так виникла Справа № 12 «Про капітана божевільного Веделя».

Оскільки в Києві ніхто не був уповноважений вирішувати політичні питання, справу відправили до Петербурга. У Петербурзі справу владнали дуже швидко. Прийшло розпорядження від генерального прокурора

Петербурга: цар «повелеть соизволил: буде он Ведель выздоровел, взять его от отца, отослать в дом сумасшедших в Киеве и держать без выпуска». Згодом київський губернатор П. Салтиков доповів, що капітан Ведель «в дом сумасшедших для содержания без выпуска отдан».

Дев'ять років відмучився Артемій Ведель у «гамівному будинку». П. Турчанінов писав, що помер Артемій Ведель у батьківському домі, куди переїхав за кілька днів до смерті, в саду під час молитви.

Похорон був велелюдним і урочистим. Весь Київ прийшов прощатися з Веделем. Труну з покійником несли студенти і професори Києво-Могилянської академії. Поховали композитора на Щекавицькому кладовищі. Нині воно повністю знищене, і де була могила Артемія Веделя, невідомо.

Трагічна доля Веделя вплинула на подальшу долю його творів — їх не виконували в храмах. До наших днів збереглися всього 80 музичних творів. Тільки через 50 років після смерті А. Веделя вийшла перша коротенька біографія композитора з неповним переліком творів. А перші його твори побачили світ тільки через 100 років. Музика композитора вражає слухачів легкістю та чистотою, щирим настроєм, багатством засобів музичної виразності, теплотою і безпосередністю почуття.

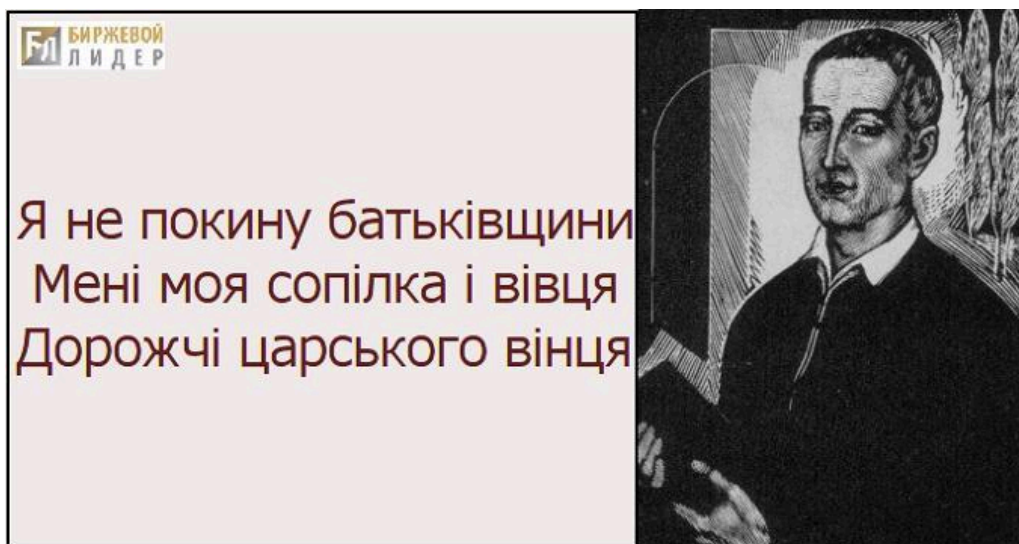
Вважається, що звуки музики в храмах — це наслідування янгольському співу. Духовний твір для хору, що починається словами «іже херувими» називається «*Херувимська*». *Херувим* — це янгол, посередник між Богом і людьми. Цей різновид духовного співу відомий з 6 століття та вирізняється особливою урочистістю, він створений для виконання хором а капела, тобто без інструментального супроводу. <https://cutt.ly/Ykq5a7l>

В Україні в міському побуті виник і набув поширення світський вокальний жанр — *канти*. Канти виконували вокальні ансамблі найчастіше на три голоси без інструментального супроводу. За змістом поетичного тексту і характером музики канти розподіляли на *ліричні*, *урочисті*, *гумористичні*, *сатиричні*. Канти включали до репертуару мандрівних дяків, виконували учні Києво-Могилянської академії, лірники. Лірник співав зазвичай канти з хлопчиком-поводирем

або з іншим лірником, а третій голос грав на лірі.

Разом з кантом у міському середовищі побутували *пісні-романси*, які виконували у супроводі *клавикорда, бандури, торбана (різновид бандури), згодом — фортепіано, гітари*. Імена авторів українських кантів та старовинних пісень-романсів за великим винятком до нас не дійшли.

У архівних матеріалах були віднайдені згадки про *Григорія Савича Сковороду* у дитинстві. За цими даними він мешкав у місті Чорнухи Лубенського полку (наразі це Полтавська область). Дослідники життєвого та творчого шляху філософа зауважують, що його формування як особистості серед козаків наклало свій відбиток, оскільки в дорослому житті ГСковорода, як і славнозвісні українські воїни, найбільше за все цінував свободу.

Малий Григорій мав хороший голос та слух, тож його було обрано солістом хору при церкві. Він мав виняткові здібності до засвоєння наук, тож у шістнадцятирічному віці йому вдалося вступити до Києво-Могилянської академії. Отримавши таку прекрасну нагоду, Григорій Сковорода не гаяв ні хвилини, наче губка всотуючи всі можливі знання. Подейкують, що йому вдалося перечитати всі книги, що містилися в бібліотеці закладу.

Також Г. Сковорода вивчав одночасно декілька мов і мав неабиякі успіхи. Це були: латинська, грецька, церковнослов'янська, польська, німецька.

Щодо музичних здібностей письменника варто зазначити, що одним співом вони не обмежилися. Ще Григорій опанував декілька музичних інструментів. Він грав на: сопілці, флейті, скрипці, гусях, лірі, бандурі.

Такого здібного юнака, звісно, не могли не помітити, тож його було відправлено співати для самої цариці Єлизавети — у придворну капелу.

Говорять, що цариці дуже подобався спів, особливо українські пісні. Та бути придворним молодий чоловік не зміг, оскільки відчував огиду до всього тамтешнього. Тож, тільки-но йому трапилася нагода, він знову вирушив до рідної України. <https://cutt.ly/4lZDU48>

Він був різнобічним музикантом, грав на багатьох тогочасних інструментах, укладав своєрідні пісні-роздуми про навколишнє життя людей, сатиричні твори, що викривали соціальну несправедливість тогочасного суспільства. Збереглися канти філософа «Пастирі милі» та «Ангели, знижайтеся», збірка «Сад божественних пісень». Його мелодії дійшли до нашого часу в різноманітних усних варіантах-версіях бандуристів і лірників як «сковородинські пісні». Чимало його творів, яким притаманні прості мелодичні звороти, поступово стали народними, тобто фолькло-ризувалися. Наприклад, «Ой ти, птичко жовтобоко», «Стоїть явір над водою», «Про правду і кривду».

Одним з перших в Україні Г.Сковорода створив сольну пісню філософсько-сатиричного змісту з інструментальним супроводом. Прикладом останньої є пісня **«Всякому городу нрав і права»**, яка увійшла до численних пісенних збірок. Її використовували у своїй творчості І.Котляревський, М. Лисенко, згадка про нього є в повісті «Близнець» Т. Шевченка. <https://cutt.ly/alZGM21> Автор розмірковує над тим, про що варто турбуватись в житті: **«Не тіло, а душа є людиною»...**

Домашнє завдання: ст.141-145.

Корисні покликання:

https://www.youtube.com/watch?v=nRa3Kbxp4Ms&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B0

https://www.youtube.com/watch?v=GpCfHea_YzM&ab_channel=ZAXID.NET

https://www.youtube.com/watch?v=bxkhhW_e_jA&ab_channel=%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0

https://www.youtube.com/watch?v=Xyo3jslj7xA&ab_channel=%D0%A1%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0

https://www.youtube.com/watch?v=JFTeuhaErMc&ab_channel=StudioGSN

https://www.youtube.com/watch?v=Uw3bRzV0Q5g&ab_channel=Kateryna%D0%A2%D0%BAa

The image shows a musical score for a song. The background is a photograph of a large tree with dense foliage. The score is written on three staves. The top staff is for the voice, marked with a soprano clef (soprano) and a key signature of one sharp (F#). The lyrics are written below the notes: "В лю - тім го - рі і кі - нця не ба - чу." The middle staff is for the right hand of the piano, and the bottom staff is for the left hand. The music features a mix of eighth and sixteenth notes, with some chords and arpeggiated figures. A yellow circular sticker is visible in the top right corner of the image.